

ESKİ TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE ÖN DAMAKSI /k/ - /g/ SES BİRİMLERİNİN YAZILIŞI

Hayati *DEVELİ*

Arap alfabesinin Türkçenin kimi ses birimlerini göstermedeki yetersizliği bilinmektedir. Bu alfabe esas olarak /b/ - /p/, /c/-/ç/ ve /k/-/g/ ses birimlerini ayırt etmemektedir. Bunlardan /b/-/p/ ve /c/-/ç/ için Farsça'nın çözümlerinden yararlanılmış, ön damaksı /k/-/g/ için ise Farsça'nın yanında Türkler tarafından üretilen çözümler de kullanılmıştır. Bu çözüm ise /g/ nin kâf-i Farisi denilen çift keşideli kef ile veya üç noktalı kef ile gösterilmesidir. Metinlerin çoğunda üç nokta kefin üzerine konulurken, kimi metinlerde de altına konmuştur (bk. Cerh.).

Zamanla, fonemik bir değerinin olmadığına farkedilmesiyle söz konusu ayırımdan vazgeçilmiş, /k/, /g/ (ve /ñ/) fonemleri aynı işaretle gösterilmiştir. Bu durum Türkçenin tarihî gelişimi ve coğrafi dağılımının incelenmesinde önemli ölçütlerden olan /k/ > /g/ veya tersine /g/ > /k/ gibi tonlulaşma-tonsuzlaşma gelişmelerini yahut /k/ > /g/ > /ğ/ gibi süreklileşme gelişmelerini izlemeyi güçleştirmiştir. Her zaman kef harfi ile yazılan bu iki fonemin ses değerlerini tespit için metin naşirleri genellikle kelime başı /t/ > /d/ değişimini bir kıstas olarak kullanma veya XX. yüzyıl Türkiye Türkçesini esas alma yoluna gitmişlerdir (SVTM, § 94; Çarh. § 61; Marz. § 74; Gülistan, s. 115; Nazm.; Darir, s. 56). Elbette, tarihî metinleri yayımlarken uygulanacak transkripsiyon sistemini tespit için modern devirlerin dilini esas almak yanlıtıcı olur, en azından böyle bir yaklaşım

tarîhî dil bilimi araştırmalarına bu yönüyle katkıda bulunamaz; zira /k/-/g/ meselesi günümüz standart dili ve ağızlarda bile oldukça karışık durumdadır: Standard Türkiye Türkçesindeki *kendi, kişi, keskin* vs. ile *gölge, geçit, gerek, giysi* gibi örnekler yanında ağızlarda *key-, küreş, kölge* şekilleri ile *geçi, gişi* gibi örneklere (Kütahya, § 63) de rastlarız.

Eski Türkiye Türkçesi devresinde /g/ için ayrı işaret kullanılan metinlerde, düzenli olarak kullanılmamakta, kimi zaman ihmal edilebilmektedir. Ancak bir kelime için bir defa bile söz konusu işaretin kullanılması, kelimedeki ses biriminin değerini /g/ olarak tanımlamamıza yetmelidir.

Üç noktalı kefin kullanıldığı metinlerde bilhassa hece sonlarında veya iki ünlü arasında bu işaretin sürekli ve ön damaksı bir /ğ/ ses birimini gösterme ihtimali de vardır.

Cerrâhiyetü l-Haniyye, Garibnâme, Fetihname-i Sultan Mehmed, Mukaddime-i Salât, Gunyâ vs. kimi eserlerde /g/ fonemi için çift keşideli kef, üç noktalı kef gibi ayrı işaretler kullanılmıştır. *Cerrâhiyetü l-Haniyye*'de üç nokta kefin çoğu zaman altına konulurken, kimi kelimelerde de üstüne konmuştur. Bu metinlerdeki yazılışlarda /g/ li olarak tespit edilen bazı kelimeler şunlardır :

gerek, gibi, gemük, gice, göre, geçi, geleci, gemiş- "sokmak, batırmak", *gendü, geñez, gerpüc, gey, geyesi, gez, girbük, giři, göğüs, gök ~ gög, görk ~ görg, göyün-, güp, gümüş, güneş, göy-* "beklemek" vs.

Gramerce uyuşma sonucu ortaya çıkan /k/ > /g/ > ?/ğ/ gelişmesi de bu metinlerde aynı şekilde gösterilmiştir : *itmege, gitmege, gördüğün, işitdiğün, işiginde, birliğini, çekmegi, dimegüñ, gemügi, mühmelligine* vs. Dilin sonraki dönemleriyle ilgili verilerle karşılaştırıldığında, burada üç noktalı kef ile temsil edilen sesin patlamalı bir /g/ den ziyade sürekli bir /ğ/ olduğunu kabul edebiliriz.

Kutbeddin İznikî'nin *Mukaddime-i Salât* isimli eserinin Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Seminer Kitaplığında bulunan nüshasının ise /g/ ses biriminin kelimenin türlü yerlerindeki durumu bakımından diyalektolojik özellikler gösterdiğini düşünüyoruz. Zira bu eserde, diğer metinlerde görülmeyen ölçüde umumileştirilmiş bir /k/ > /g/ tonlulaşması hüküm sürmektedir : *gitâb, hügüm* (< hükm), *gâfir* (< kâfir), *güfür* (< küfr), *farz-ı gifâye, eyideceg, bilmeğden, müngir* (< münkir), *egser* (< ekser), *higmetine, müteğellim, figr* (< fikr), *güçüg, siñeg* vs.

Görüldüğü gibi, /k/ ile /g/ nin yazıda ayrıldığı metinlerde kelime başında /g/ li şekiller tercih edilmekte, hatta kimi ağız özellikleri taşıyan metinlerde bu durum yabancı kelimelere de teşmil edilebilmektedir. Metin neşirlerinde, söz

konusu ses birimleri tanımlanırken günümüz Türkiye Türkçesinden değil de Eski Türkiye Türkçesi metinlerinden hareket edilmesinin ve daha çok da /g/ li şekillerin tercih edilmesinin doğru olacağı kanaatindeyiz.

Kısaltmalar ve Kaynakça

- Cerh. *Cerrâhiyetü'l-Hâniyye*, Şerefeddin Sabuncuolu (Haz. İlker Uzel), 2. cilt, Tıpkı basım, TTK Yay. Ankara 1992.
- SVTM. Mecdut Mansuroğlu, *Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yay. İstanbul 1958.
- Çarh. *Çarhname*, Ahmed Fakih (Haz. Mescud Mansuroğlu), İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yay. İstanbul 1956.
- Mukaddime-i Salât Kutbeddin İznikî, *Mukaddime-i Salât* (yazma), İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türki Dili ve Edebiyatı Bölümü Seminer Kitaplığı.
- Marz. Sadru'ddîn Şeyhoğlu, *Marzubân-nâme Tercümesi* (Haz. Zeynep Korkmaz), A.Ü. DTCTF Yay. Ankara 1973.
- Gülistan Mahmud bin Kadi-i Manyas, *Gülistan Tercümesi* (Haz. Mustafa Özkan), TDK Yay. Ankara 1993.
- Nazm. *Nazmü'l-Hilâfiyyat Tercümesi* (Haz. Azmi Bilgin), TDK Yay. Ankara 1996.
- Darir *Kıssa-i Yûsuf - Yûsuf u Züleyhâ*, Erzurumlu Darîr (Haz. Leylâ Karahan), TDK Yay. Ankara 1994.
- Kütahya Tuncer Gülensoy, *Kütahya ve Yöresi Ağızları*, TDK Yay. Ankara 1988.